

S-KVINNOR

PROGRAM FÖR KVINNORS LIVSVILLKOR

INNEHÅLL	SID
I Visioner om villkor	2
II Jämställd arbetsmarknad förutsätter jämställd omsorg	3
1. Sambandet	3
2. Kvinnors förvärvsarbete	5
3. Omsorgen	12
3.1 Föräldraförsäkringen	12
3.2 Förskolor och skolbarnomsorg	13
3.3 Äldreomsorgen	14
3.4 Offentlig eller privat omsorg	16
III Vidgat blickfält	18
1. Tänk om familjen	18
2. Våldsutsatta kvinnors livsvillkor	20
3. Unga kvinnors livsvillkor	20
Appendix. Fakta och källor till del II	23

I. VISIONER OM VILLKOR

Inga Thorsson som var ordförande i det socialdemokratiska kvinnoförbundet 1952-1964 har blivit mycket känd och respekterad för sin kamp mot att Sverige skulle skaffa kärnvapen. När jag läser om Inga Thorsson beundrar jag hennes mod att som ensam kvinnan i partistyrelsen våga gå mot hela den socialdemokratiska ledningen som ville ha kärnvapen. Men när jag läser om kvinnoförbundets historia förvånas jag av att starka kvinnor som Inga Thorsson som var så radikala i fredsfrågor samtidigt kunde ha mycket konservativa åsikter om mäns och kvinnors ansvar för omsorgen och kvinnors deltagande i arbetslivet. Inga Thorsson skrev i vår tidning Morgonbris nr 6, 1961 att det är angeläget att "ge varje kvinna den självklara rätten till förutsättningslöst valfrihet"¹ och hon skriver vidare "att äktenskapet som sådant icke får betraktas som en försörjningsinrättning att det är vårdaruppgiften i hemmet vare sig den är ägnad barn, sjuka eller gamla som är yrkesuppgiften med kvalifikation och ansvar." När kvinnan ville återvända till arbetslivet skulle hon få samhällets stöd t ex i form av "service i fråga om hemsysslorna." Det kan kanske vara svårt att sätta sig in i att ännu på 1960-talet var kvinnans rätt att välja förvärvsarbete ifrågasatt och att det var viktigt att hävda den rätten. Men att likställa det betalda förvärvsarbetet med det obetalda omsorgsarbetet visade sig vara en återvändsgränd.

Programmet "Familjen i framtiden" ställer krav på faderns deltagande i hem- och familjeliv liksom samhällelig service och rättvis fördelning av barnkostnaderna. Valfriheten var en liberal fälla sa Lisa Mattsson när hon presenterade programmet på kongressen 1972. "Hemarbetet var fortfarande oavlönat, kvinnan var ännu diskriminerad på arbetsmarknaden och bristen på barntillsyn var katastrofal."² Kortare arbetstid skulle göra det möjligt för män och kvinnor att dela lika på förvärvsarbete och omsorg. Till att börja med krävdes 6 timmars arbetsdag för föräldrar till barn under 11 år. Framtidsvisionen var att sextimmarsdagen skulle gälla alla.

Varken 1960-talets krav på valfrihet eller 1970-talets krav på arbetstidsförkortning visade sig vara någon framkomlig väg. Om vi ska komma vidare i dag måste vi inse att det finns en konflikt mellan förvärvsarbete och omsorg och våga ta ställning i denna konflikt. Politiken måste utformas så att kvinnor och män delar lika både på det betalda och obetalda arbetet. Därför kräver vi individualiserad föräldraförsäkring, kraftig upprustning av omsorgen om barn och äldre samt av stödet till människor med funktionsnedsättningar. Vi kräver lagstadgad rätt till heltid. Med en sådan politik skapas reella förutsättningar för kvinnor att välja heltidsarbete. Med fler heltidsarbetande kvinnor förändras också normerna för vad kvinnor och män bör göra. Med en sådan politik kan vi hoppas förverkliga vår vision om ett samhälle där kvinnor och män delar lika på betalt förvärvsarbete och obetalt omsorgsarbete. Ett samhälle där kvinnor har lika höga inkomster som män och barnen har lika nära relation till båda sina föräldrar.

Nalin Pekgul
Ordförande för S-kvinnor

1 Gunnel Karlsson, "Manssamhället till behag" s 99

2 Ibid. s 155

II JÄMSTÄLLD ARBETSMARKNAD FÖRUTSÄTTER JÄMSTÄLLD OMSORG

1. Sambandet mellan omsorgen och kvinnors arbetsvillkor

Kvinnor och män ska ha samma möjligheter till avlönat arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.

Så formuleras ett av fyra delmål för svensk jämställdhetspolitik som riksdagen antog i maj 2006. Konkret innebär målet bl a att sammanboende kvinnor ska slippa vara ekonomiskt beroende av sina män. Barnfamiljer med en kvinna som ensamförsörjare ska ha mer pengar att röra sig med. Äldre ensamstående kvinnor ska ha en god levnadsstandard.

Välfärdssystemet har lagt grunden för svenska kvinnors höga förvärvsfrekvens. Offentligt finansierad barnomsorg liksom det faktum att beskattning, sjukförsäkring och pension är individuella och inte knutna till hushållet/familjeförsörjaren har resulterat i att de flesta kvinnor i dag är ute på arbetsmarknaden. Kvinnors förvärvsfrekvens har ökat kraftigt sedan 1960-talet. Men när kvinnor fortfarande i stor utsträckning prioriterar familjen framför arbetslivet medan män som regel prioriterar arbetslivet framför familjen förblir arbetsmarknaden uppdelad i en manlig och kvinnlig del. Kvinnor styrs mot vissa delar av arbetsmarknaden som äldreomsorg, hotell- och restaurangtjänster eller detaljhandel, där arbetet i stor utsträckning organiseras som deltidsarbete och behovsanställning. Även inom andra områden arbetar kvinnor i dag ofta deltid. Detta slår igenom på löner och inkomster. Låga förvärvsinkomster innebär att sammanboende kvinnor fortfarande är ekonomiskt beroende av sina partner, trots att de förvärvsarbetar. Myntets andra sida är en utbredd fattigdom bland barnfamiljer med en kvinna som ensam försörjare, liksom bland äldre ensamstående kvinnor; nästan en fjärdedel av dessa hushåll har en ekonomisk standard som är lägre än 60 procent av medianinkomsten för hushållen i Sverige.

Målet om kvinnors ekonomiska självständighet ställer krav på politiken. Uppgiften kan verka problematisk eftersom den ekonomiska jämställdheten inte enbart berör den politiska sfären utan även lönebildningen och normer för vad män och kvinnor bör syssla med. Den svenska modellens lönebildning där parterna förhandlar fritt utan direkta statliga ingripanden, utsluter emellertid inte att politiken kan ha stort inflytande på kvinnans ställning i arbetslivet. Vi tänker då på föräldraförsäkringens utformning, den offentligt finansierade omsorgen om barn och äldre, och stödet till människor med funktionsnedsättning. Låt oss sammanfattningsvis kalla det familjepolitik. Men vi tänker också på bostadspolitik och den fysiska samhällsplaneringen av bostäder, service och kommunikationer. I allt detta finns viktiga politiska val. Politiken kan antingen utformas så att den bidrar till att konservera en förlegad familjestruktur eller så att den radikalt bryter upp vägar mot nya jämställda förhållanden. I sin radikala utformning kan familje- och bostadspolitik föras tillbaka till 30-talet. En utgångspunkt är makarna Myrdals bok "Kris i befolkningsfrågan" från 1934. Alva och Gunnar Myrdal lärde oss att om en politik för jämställdhet ska ha förutsättningar att lyckas måste den våga konfrontera samhällets normer om kvinnors livsuppgift när dessa normer ställer sig i vägen för kvinnors ekonomiska självständighet. I dag liksom på 1930-talet måste vi våga ifrågasätta normen om den traditionella familjen med pappa som familjeförsörjare och mamma som omsorgsgivare. Målet måste vara att kvinnor och män deltar i förvärvsarbete i lika stor utsträckning och på samma villkor.

Familjepolitiken och stödet till barn och vuxna med funktionsnedsättning skapar förutsättningar för att kvinnor i allmänhet, inte bara en privilegierad grupp, ska bli ekonomiska självständiga. Vi måste därför vara mycket uppmärksamma på brister i välfärden. Det gäller naturligtvis främst barnomsorg men även brister i offentligt finansierad äldreomsorg och i stödet till barn med särskilda behov och till vuxna med funktionsnedsättning, där brister faller tillbaka på kvinnor och gör det svårare för många att heltidsarbeta. På flera punkter är det i dag mycket angeläget att försvara och förbättra kvaliteten i den offentligt finansierade förskolan, skolbarnomsorgen och äldreomsorgen och i stödet till personer med funktionsnedsättning.

De generösa möjligheterna att överlåta dagar i föräldraförsäkringen framstår som en orimlighet i vårt individuella skatte- och transfereringssystem. När familjer väljer fritt tar mamman ut merparten av försäkringen. För unga kvinnor som tagit ut det mesta av föräldradagarna faller det sig också lätt att gå ner i arbetstid efter föräldraledigheten. När många unga kvinnor gör liknande val sätts stämpeln "risk för hög frånvaro" i pannan på varje ung kvinna. Denna högre frånvarorisk påverkar anställningsvillkoren och bidrar starkt till att konservera löne- och inkomstskillnader mellan kvinnor och män. Att individualisera föräldraförsäkringen skulle visserligen strida mot den rådande allmänna uppfattningen om kvinnors och mäns livsuppgifter, men skulle kunna bli den hävstång som förändrar dessa normer i riktning mot ett jämställt familjeliv och ett jämställt arbetsliv.

En individualiserad föräldraförsäkring, tillsammans med förbättringar inom förskola, äldreomsorg och i stödet till människor med funktionsnedsättning kan direkt väntas öka andelen kvinnor med heltidsanställningar. Effekten förstärks om denna satsning understöds av en lag om rätt till heltid. Allteftersom det blir vanligare att kvinnor arbetar heltid kommer också uppfattningen om vad kvinnor och män kan och bör göra att förändras. På sikt kommer denna indirekta effekt av ändrade familjenormer leda till att ännu fler kvinnor söker heltidsarbete samtidigt som männen tar större ansvar för omsorg och hushållsarbete.

När kvinnor en dag arbetar heltid i samma utsträckning som män och män och kvinnor är närvarande på arbetet i samma utsträckning kommer kvinnors förvärvsinkomster att jämsställas med männens. Detta blir en effekt både av att kvinnor ökar sin andel av det betalda arbetet och av att kvinnors löner ökar. De sammanboende kvinnorna blir ekonomiskt oberoende av sina män. Barnfamiljer med en kvinna som ensam försörjare kommer att få sin ekonomiska ställning väsentligt förbättrad. På sikt kommer även äldre ensamstående kvinnors ställning att förbättras.

Samhällsekonomiskt kommer vi alla att tjäna på att arbetsutbudet ökar och att halva befolkningens kompetens tas tillvara på ett bättre sätt. Finansieringen av en så kraftig utbyggnad av välfärdstjänsterna som det här måste bli fråga om kommer emellertid att framstå som ett svårlöst problem för kommunerna. Många kommer därför att säga att målet är för högt ställt. Målet att "kvinnor ska ha samma möjligheter som män till avlönat arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut" är ett politiskt ställningstagande. Valet står mellan ekonomiskt oberoende för alla kvinnor eller bara för en privilegierad grupp. Detta val måste beskrivas tydligt och ställas mot konkreta finansieringsalternativ.

I de avsnitt som följer formuleras och motiveras de krav S-kvinnor ställer på politiken. Avsnitt 2 beskriver den ojämställda arbetsmarknaden. Där ställs bl a kravet på en lag om rätt till heltid. Men jämställa villkor på arbetsmarknaden förutsätter jämställd omsorg. Förutsättningarna för att lyfta över en del av kvinnors obetalda omsorgsarbete till männen och till offentligt finansierad omsorg diskuteras i avsnitt 3 där vi ställer krav på individualiserad föräldraförsäkring och förbättringar både inom barnomsorg och äldreomsorg och motiverar varför den offentligt finansierade omsorgen i huvudsak också bör bedrivas i offentlig regi. I ett appendix finns fakta samt en litteraturförteckning till del II i programmet.

2. Kvinnors förvärvsarbete

Bakgrund

S-kvinnors mål är ett jämställt arbetsliv. Kvinnors rätt till eget arbete och egen försörjning är en grundförutsättning för ett jämställt samhälle.

Det grundläggande kravet är att alla vuxna har rätt till ett arbete som man kan försörja sig på. För oss socialdemokrater har det varit viktigt att den ekonomiska politiken ska inriktas på att uppfylla detta mål. En politik för full sysselsättning ställer krav på många områden. Finanspolitiken och penningpolitiken måste anpassas så att efterfrågan på varor och tjänster blir tillräckligt hög. Alla barn och ungdomar måste få en bra utbildning. Arbetslösa ska få möjlighet att höja sin kompetens. Med en bra utbildningsgrund och möjligheter till omställning underlättas näringslivets strukturomvandling. Sjuka måste få chans till rehabilitering. Jobb måste anpassas så att även människor med olika funktionsnedsättningar kan arbeta. Detta är basen. Den gäller kvinnor såväl som män. Men därtill ska läggas kravet att kvinnor och män ska ha samma möjligheter till avlönat arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut. Om detta mål ska uppnås måste politiken inriktas både mot att upprätthålla den fulla sysselsättningen och att bryta könsuppdelningen av arbetsmarknaden.

I detta avsnitt beskrivs ojämställdheten på arbetsmarknaden och dess konsekvenser för inkomstskillnader och fattigdom. Däremot anser vi inte att det är meningsfullt att söka orsakerna till orättvisa löner och arbetsvillkor enbart på arbetsmarknaden. Diskriminering av kvinnor kan visserligen vara en del av förklaringen men knappast den enda orsaken. Kvinnotoppar i avtalen och krav på lönekartläggning och justeringar av oförklarade löneskillnader hjälper en bit på vägen men det måste mera till. Utgångspunkten i de avsnitt som följer blir därför att den viktigaste förklaringen till ojämställdheten på arbetsmarknaden är att en alltför stor del av omsorgen och stödet till barn, äldre och till människor med olika funktionsnedsättningar vilar på kvinnorna. Detta leder till att kvinnor och män kommer ut på arbetsmarknaden under olika förutsättningar. Om vi någonsin ska uppnå lika löner och jämställda arbetsvillkor måste, för det första pappor och mammor dela lika på omsorgen om de små barnen och för det andra måste samhället ge bättre stöd till barnomsorg och äldreomsorg liksom till barn och vuxna med funktionsnedsättningar.

Avlönat och oavlönat arbete

Sett över veckans alla dagar arbetar kvinnor och män lika mycket, ca 8 timmar per dag. Kvinnor arbetar lika mycket betalt som obetalt medan män arbetar dubbelt så mycket betalt som obetalt. Under en vecka utför kvinnor drygt 28 timmar och män nästan 20 timmar

obetalt arbete. Tiden som avsätts varierar kraftigt inte bara mellan kvinnor och män, utan också mellan olika faser i livet. (På tal om kvinnor och män 2008, s 40-41, siffror från år 2007.)

Uppdelningen på arbetsmarknaden i typiskt kvinnliga och typiskt manliga jobb

Drygt 4,6 miljoner människor är sysselsatta på den svenska arbetsmarknaden. Om vi bara tittar på de 30 vanligaste yrkena med totalt ca 2 miljoner sysselsatta ser vi direkt en uppdelning i kvinnligt och manligt. 67 procent av kvinnorna arbetade i yrken med mer än 60 procent kvinnor. Endast 18 procent arbetade i jämställda yrken, d v s där andelen från vardera könet låg mellan 40 och 60 procent.

Till de mest könsuppdelade yrkena hör undersköterskor, förskollärare, barnskötare, bokförings- och redovisningsassistenter bland kvinnoyrkena samt lastbilsförare, byggnads-träarbetare, installationselektriker, maskiningenjörer och verktygsmaskinoperatörer bland mansyrkena. Till de jämställda yrkena räknas t ex läkare, journalister, försäljare i fackhandel och kockar och kokerskor. (På tal om kvinnor och män 2008.)

Arbetskraftstillhörighet, medelarbetstid, frånvarotimmar och andelen heltidsarbetande³

Statistiken över förankringen på arbetsmarknaden utgår naturligtvis från de åldrar som brukar arbeta. Den vidaste gruppen omfattar alla som är 15-74 år. Man kan också studera mindre grupper t ex befolkningen mellan 20-64 år. Andra intressanta uppdelningar är mellan kvinnor och män eller efter hur hushållet ser ut; om det finns hemmaboende barn och om det finns en eller två familjeförsörjare.

För att mäta arbetskraftstillhörigheten för en viss grupp används måtten relativt arbetskraftstal, sysselsättningsgrad och arbetslöshet.

- Relativa arbetskraftstalet mäter den andel av befolkningen inom en viss grupp som har ett arbete, antingen som anställd eller som egen företagare eller söker arbete.
- Sysselsättningsgraden mäter den andel av befolkningen som har ett arbete.
- Arbetslösheten mäts som antalet arbetslösa i procent av arbetskraften.

År 2009 hade kvinnor i åldrarna 20-64 år lägre sysselsättningsgrad än män, 75,7 procent mot 80,8 procent för män. Den lägre sysselsättningsgraden berodde på att fler kvinnor stod utanför arbetskraften. Det relativa arbetskraftstalet var 81,2 procent för kvinnor mot 87,6 procent för män. Däremot var arbetslösheten lägre för kvinnor, 6,7 procent jämfört med 7,7 procent för män.

Kvinnor var undersysselsatta i högre utsträckning än män, 14,3 procent mot 12,4 procent av männen.

För åldersgruppen 15-74 år är statistiken inte bara uppdelat på män och kvinnor utan även efter civilstånd och hushållstyp. I åldersgruppen som helhet har naturligtvis både män och kvinnor en mycket svagare förankring på arbetsmarknaden jämfört med gruppen 20-64 år. I åldrarna 15-19 år studerar de flesta och i åldrarna 65-74 är de flesta pensionärer.

3 Källa till detta avsnitt är SCB (2009)

Tabell 1. Arbetskraftstillhörighet för åldersgruppen 15-74 år 2009 (procent)

	<i>Sysselsättnings- grad</i>	<i>Det relativa arbetskraftstalet</i>	<i>Arbetslösheten</i>
Män			
Samtliga män	67,1	73,4	8,6
Gifta eller sammanboende män med hemmaboende barn under 19 år	91,4	95,7	4,4
Ensamstående män med hemmaboende barn under 19 år	86,7	93,0	6,8
Kvinnor			
Samtliga kvinnor	62,2	67,6	8,0
Gifta eller sammanboende kvinnor med hemmaboende barn under 19 år	82,9	87,7	5,5
Ensamstående kvinnor med hemmaboende barn under 19 år	74,1	83,3	11,0

Källa: Statistiska Centralbyrån (SCB), Arbetskraftsundersökningarna (AKU) 2009

Av tabell 1 framgår att män och kvinnor som har barn hemma har en stark förankring på arbetsmarknaden jämfört med åldersgruppen 15-74 år som helhet. Detta gäller oberoende av om de är gifta/sammanboende eller ensamstående. En del av förklaringen är naturligtvis att de som har barn hemma är i de åldrar där man vanligtvis förvärvsarbetar. Men även bland kvinnor och män med hemmavarande barn har männen ett betydligt starkare fäste på arbetsmarknaden. För sammanboende män med hemmaboende barn under 19 år är sysselsättningsgraden över 90 procent. Bakom den höga sysselsättningsgraden ligger både ett högt arbetskraftsdeltagande och en låg arbetslöshet. Kvinnor med barn under 19 år har betydligt lägre sysselsättningsgrad än männen, 82,9 procent för de sammanboende och 74,1 procent för de ensamstående kvinnorna. Skillnaden mellan kvinnor och män beror på att kvinnor både har lägre arbetskraftsdeltagande och högre arbetslöshet än männen. Ensamstående kvinnor med barn har mycket högre arbetslöshet än övriga grupper.

Tabell 2. Sysselsatta 15-74 år fördelade efter faktisk medelarbetstid, frånvarotimmar och andelen heltidsarbetande 2009

	<i>Faktisk medelarbetstid timmar/vecka (1)</i>	<i>Medelantal frånvarotimmar timmar/vecka (1)</i>	<i>Andel heltidsarbetande (2) procent</i>
Män			
Samtliga män	32,1	7,7	85,8
Gifta eller sammanboende män med hemmaboende barn under 7 år	31,4	9,9	92,7
Ensamstående män med hemmaboende barn under 7 år	31,5	8,8	90,4
Kvinnor			
Samtliga kvinnor	26,3	8,4	58,8
Gifta eller sammanboende kvinnor med hemmaboende barn under 7 år	21,4	13,8	57,6
Ensamstående kvinnor med hemmaboende barn under 7 år	24,9	10,0	65,0

1) i relation till antalet i respektive grupp

2) i relation till antalet anställda

Källa: SCB

Tabell 2 visar arbetstid och frånvaro för sysselsatta med hemmaboende barn under 7 år. Skillnaderna mellan kvinnor och män är stora. Över 90 procent av männen arbetar heltid med en faktisk medelarbetstid på drygt 31 timmar per vecka. Bland kvinnor som är gifta eller sammanboende arbetar endast 57,6 procent heltid med en medelarbetstid på 21,4 timmar per vecka. För de ensamstående kvinnorna är motsvarande siffror något högre.

Tabell 3. Sysselsättningsgrad och faktisk medelarbetstid per vecka för sysselsatta 15-74 år med hemmaboende barn 2009

<i>Det yngsta barnets ålder</i>	<i>Sysselsättningsgrad</i>		<i>Medelarbetstid</i>	
	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>	<i>Kvinnor</i>	<i>Män</i>
0	70,1	89,0	3,6	30,1
1-2	76,5	90,3	23,4	30,9
3-6	81,7	91,8	27,7	33,7
7-10	84,0	91,4	28,2	34,7
11-16	86,1	91,3	30,0	35,2
17-18	85,8	91,1	29,8	34,9

Källa: SCB (2009) tabell 29

Tabell 3 visar sambandet mellan det yngsta barnets ålder och föräldrarnas sysselsättningsgrad och faktiska medelarbetstid. När det yngsta barnets ålder ökar från 0 till 17-18 år ökar mammornas sysselsättningsgrad från 70 till 86 procent. Pappornas sysselsättningsgrad ligger kring 90 procent och påverkas i mycket liten utsträckning av barnens ålder. Under barnets första levnadsår arbetar mammorna i genomsnitt 3,6 timmar per vecka medan papporna arbetar 30 timmar. Allteftersom barnen blir äldre ökar papporna sin arbetstid upp till 35 timmar. Mammornas arbetstid varierar mellan 23-30 timmar per vecka.

Tidsbegränsade anställningar

Behovsanställningar och vikariat är vanligast i de kvinnodominerade branscherna. Goding & Nelander (2005 s 3) skriver i inledningen till sin rapport att

”Det finns stora skillnader mellan olika typer av tidsbegränsade anställningar. Den form som innebär den allra största otryggheten – som är helt på arbetsgivarens villkor – är den så kallade behovsanställningen. Arbetsgivaren ringer och erbjuder arbete när behov uppstår, kanske först samma morgon under den dag då man vill att den anställde ska arbeta. Forskning visar att behovsanställningar i mycket liten utsträckning leder till fasta jobb.

Det är mot den här bakgrunden uppseendeväckande och allvarligt att behovsanställningarna har ökat så starkt. Sedan 1990 har den här anställningsformen ökat praktiskt taget oavbrutet – från ungefär 40 000 till nästan 145 000 idag. Behovsanställningar är i särklass vanligast bland kvinnliga arbetare, och de fackförbund där de oftast förekommer är Hotell och Restaurang, Transport, Handels och Kommunal.”

Obekväma eller oregelbundna arbetstider

Inom LO-grupperna arbetar drygt hälften av kvinnorna med små barn på obekväma eller oregelbundna arbetstider (Goding och Nelander (2005), SCB (2005)). Motsvarande andelar för TCO är ungefär 15 procent. För SACO-kvinnorna är andelen lägre. De påpekar också att i dessa siffror ingår inte dagtidsarbetande med lördags- och/eller söndagsarbete (om det

är så att arbetstidsförläggningen inte hänförs till någon av de andra formerna av obekväma eller oregelbunden arbetstid).

Också när det gäller småbarnspappornas arbetstider finns det stora skillnader mellan arbetare och tjänstemän. Omkring 30-35 procent av papporna inom LO arbetar på obekväma eller oregelbundna arbetstider vilket kan jämföras med ungefär 10-15 procent inom TCO och ännu lägre inom SACO.

Löner

År 2008 var kvinnors löner 84 procent av männens löner⁴ jämfört med 83 procent 1992. Då har man jämfört lönerna i hela ekonomin, utan att ta hänsyn till faktorer som utöver kön kan förklara löneskillnaden. Om man väger in att lönen också påverkas av ålder, utbildning, arbetstid, yrke samt om man arbetar inom kommunal, statlig eller privat sektor var kvinnors standardvägda andel av männens löner 92 procent år 2008.

Arbetsinkomster och pensioner

Löner och arbetstid bestämmer hur stora arbetsinkomsterna blir. Mellan 1980-1983 och 2000-2003 ökade de genomsnittliga arbetsinkomsterna för kvinnor med 54 procent vilket var något mer än motsvarande ökning för männen. Åren 2000-2003 var kvinnors genomsnittliga arbetsinkomster 71 procent av männens och var då lika höga som männens genomsnittliga arbetsinkomster varit tjugo år tidigare (Löfgren & Larsson 2008 s 34-35). Skillnaden beror både på att kvinnors löner är lägre och att kvinnor lägger mindre tid på betalt arbete. Med lägre arbetsinkomster följer lägre pensioner.

Fattiga hushåll och barnfattigdom

Ekonomisk standard sätter ett hushålls inkomster i relation till hushållets konsumtionsbehov. Inkomsterna utgörs av inkomster från förvärvsarbete – skatter + transfereringar som t ex barnbidrag, sjukpenning eller arbetslöshetsersättning. Konsumtionsbehovet beror på hur många vuxna och barn det finns i hushållet.

Fattigdom kan beskrivas i absoluta eller relativa termer. I relativa termer beskriver man hur stora hushållets inkomster är i förhållande till något lämpligt mått på medelinkomst. I SCB:s statistik över inkomstfördelningen lever medlemmarna i ett hushåll under risk för fattigdom eller under fattigdomsstrecket om den ekonomiska standarden är lägre än 60 procent av medianvärdet för samtliga hushåll. Om "Under risk för fattigdom" eller "under fattigdomsstrecket" levde år 2006:

- 9,2 procent av befolkningen som helhet
- 23 procent av kvinnor och barn i hushåll med en kvinna som ensamförsörjare,
- 20,8 procent av de ensamstående kvinnorna över 75 år.

När fattigdom mäts i absoluta termer försöker man uppskatta om hushållets inkomster räcker till för de basala levnadsomkostnaderna. I Taipo Salonens undersökningar om barnfattigdomen räknas barnen i en familj som fattiga om familjen har låg inkomststandard och/eller levde på socialbidrag under en del av året.

4 Källa: SCB, Lönestrukturst Statistik http://www.scb.se/Pages/TableAndChart___149083.aspx

Inkomststandard = ekonomisk standard / (norm för baskonsumtion + boendenorm)

Normen för baskonsumtion utgår från socialbidragsnormerna som rekommenderades av Socialstyrelsen 1986 uppräknade med inflationen.

Boendenormen är en miniminivå för boendekostnader som bygger på medelhyran för en lägenhet som ligger på trångboddhetsgränsen.

Om inkomststandarden blir 1 har familjen inkomster som täcker de grundläggande behoven för familjemedlemmarna. År 2006 hade medianhushållet med barn inkomststandarden 1,97.

Salonens undersökningar om barnfattigdomen går tillbaka till 1991. Rädda Barnen publicerar en sammanfattning av hans rapporter på sin hemsida. Den senaste rapporten (Rädda barnen 2008) gäller år 2006. Då var andelen fattiga barn i Sverige 11,9 %. Det var den lägsta andelen sedan mätningarna startade. Det betydde att 229 000 barn levde i fattigdom. Bland barn som levde med en ensamstående förälder var andelen ekonomiskt utsatta 25,9 procent, jämfört med 8,1 procent bland barn till sammanboende föräldrar.

Förutom bland barn till ensamstående är fattigdomen högre bland barn i familjer med långvarig arbetslöshet samt i familjer med ett barn som har funktionsnedsättning.

Situationen för fattiga barn förvärras av att skolan bidrar till att förstärka deras utanförskap. Extrakostnader för utflykter m m kan förekomma trots att det är förbjudet för skolorna att ta ut avgifter. Även på fritiden förstärks klassklyftorna genom avgifter i föreningar och kommunala kulturskolor. Ungdomars sociala liv förutsätter tillgång till mobil, dator och Internetuppkoppling till höga kostnader. (Lena Nyberg 2009)

S-kvinnors krav:

- Allas rätt till ett heltidsarbete ska säkerställas genom lagstiftning.
- Diskrimineringen vid lönesättningen skall upphöra.
- En översyn och en rejäl ökning av bidragsförskotten görs till ensamstående föräldrar.
- Normer för försörjningsstöd ska ha ett barnperspektiv.
- Kommunerna ska se till att alla barn har tillgång till utvecklande fritidsaktiviteter.

I avsnitt 3 följer S-kvinnors politiska krav vad gäller föräldraförsäkring, barnomsorg och äldreomsorg.

3. Omsorgen om barn och gamla

3.1 Föräldraförsäkringen

Bakgrund

Det ojämna uttaget av föräldradagar konserverar en gammal struktur med mammor som omsorgsgivare och pappor som försörjare. Mammor fortsätter att styra och ställa i hemmet och finner sig i att ha en svag position på arbetsmarknaden. Pappor satsar på sina jobb och finner sig i att spela andrafiolen hemma.

Att mammor tar ut merparten av föräldraförsäkringen är en av orsakerna till att kvinnor inte får samma möjlighet till utveckling som sina manliga kollegor. Om en arbetsgivare på goda grunder kan anta att en kvinna kommer att vara frånvarande från jobbet finns det ingen anledning att satsa på henne. Kvinnors högre frånvarorisk medför att kvinnor generellt riskerar att betraktas som tillfällig arbetskraft och är en viktig orsak till kvinnors generellt sett svaga ställning på arbetsmarknaden. Den tar sig uttryck i lägre genomsnittslöner, osäkrare anställningsformer för kvinnor jämfört med män och en tydlig uppdelning av arbetsmarknaden i typiskt kvinnliga och typiskt manliga jobb.

Ett jämnare uttag av föräldradagar skulle stärka kvinnors ställning på arbetsmarknaden och öka kvinnors möjligheter till avlönat arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut. Men ett jämnare uttag av föräldradagar skulle också stärka pappors förhandlingsposition gentemot arbetsgivare som är ovilliga att ge anställda män ledigt.

Rätten att överlåta föräldraledighet har betydelse för relationen mellan föräldrarna sinsemellan och mellan föräldrar och barn. En jämnare fördelning av föräldradagarna skulle lyfta bort diskussionen om vem som ska/får vara hemma från köksborden. En undersökning visar att ju mer föräldraledighet mannen tagit ut desto större var sannolikheten att föräldrarna fortfarande levde ihop efter 10 år⁵.

Det finns alldeles för många barn som har svaga band eller inte känner sig riktigt trygga med sin pappa. Då tänker vi inte i första hand på barn som misshandlas eller ser sin pappa misshandla mamman utan på de barn som undrar vem som ska ta hand om dem om det händer mamma någonting. Barn är praktiska. Om de under hela sitt liv har sett mamma stå för huvuddelen av omsorgen om dem har de ingen anledning att tro att pappa på egen hand skulle klara av samma saker.

Kvinnor föds inte med kunskaper om hur man tar hand om barn. Ändå faller så många nyblivna mammor in i rollen av den suveräna, allvetande modern. När man ser dem förstår man att nyblivna pappor lätt kan känna sig osäkra och överflödiga. Det är därför viktigt att papporna får chansen att själva ta hand om sina barn. Ju längre tid de är föräldralediga desto tydligare kommer de att upptäcka att omvårdnad om barn inte är någon mystisk medfödd kunskap som kvinnor har, utan någonting man lär sig medan man håller på. Den utbildning för nyblivna fäder som finns inom vissa landsting är ett bra sätt att stärka papparollen och ge papporna större självförtroende.

5 Nilsson (2008), se även avsnitt 3.4

Barnen har rätt till båda sina föräldrar. Därför är det viktigt att pappor får en chans att själva ta hand om sina barn och lära känna dem och ta sitt ansvar för deras behov och utveckling. Ju fler månader pappor stannar hemma men sina barn desto större är möjligheterna till djupare kontakt. Det blir då naturligt för pappor att ta ett delat ansvar under barnets hela uppväxt. För barnens skull är det viktigt att föräldraförsäkringen utnyttjas mer jämlikt.

S-kvinnors krav:

- Fem månader av den nuvarande föräldraförsäkringen ska reserveras för vardera föräldern. Därmed återstår tre månader som föräldrarna själva bestämmer hur de vill dela upp.
- På sikt ska föräldraförsäkringen byggas ut till 18 månader och vara helt individualiserad utan möjlighet att överlåta dagar.
- Ersättningsnivåer och tak i föräldraförsäkring, sjukförsäkring och A-kassa ska helst vara desamma. Försäkringen ska ersätta en stor del av inkomstbortfallet. Familjer med små barn skall inte behöva sänka sin ekonomiska standard under föräldraledigheten oavsett vem av föräldrarna som stannar hemma. 80 procent av arbetsinkomsten för 80 procent av de försäkrade är ett rimligt riktmärke. Dessutom ska taket automatiskt höjas i takt med inkomstutvecklingen.
- Ensamstående föräldrar ska få vidgade möjligheter att överlåta föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning.

3.2. Förskolor och skolbarnomsorg

Bakgrund

Tillgången på förskolor och fritidshemsverksamhet för skolbarn har bidragit till en omvälvning i synen på familjen. Tvåförsörjarfamiljen har blivit norm. Både mamma och pappa väntas bidra till familjens försörjning och dela på omsorgen om barnen. Men ännu sker inte detta på jämställda villkor.

Den svenska förskolemodell som omfattar utvecklande pedagogik och god omsorg under hela dagen måste försvaras. För skolbarnen, dit ju även 6-åringar räknas, krävs en radikal upprustning av omsorg och fritidshemsverksamhet. För samtliga gäller att barnomsorgen måste anpassas till föräldrarnas arbetstider och utgå från att en stor del av arbetet numera utförs på kvällar och helger.

Förskolan är en pedagogisk verksamhet där barn lär sig att integrera med andra barn, tränar språket och får relation till andra vuxna än sina föräldrar. Förskolan är viktig för alla barn oavsett vad deras föräldrar har för sysselsättning. Därför ska vistelsetiden på förskolan för barnen till föräldralediga och arbetslösa utökas till 30 timmar/vecka.

Storleken på barngrupperna i barnomsorgen har mycket stor betydelse för barnens möjlighet att ta till sig av möjligheterna att utvecklas och lära sig. När gruppstorleken ökar växer

antalet relationer och framförallt de yngsta barnen som är i språkbyggaråldrarna är beroende av kontinuerliga och stabila relationer.

Stora barngrupper och låg personaltäthet kan vara en bidragande orsak till att kvinnor väljer att arbeta deltid för att på så sätt förkorta den tid barnen vistas i förskolan. Den skandalöst dåliga tillgången på barnomsorg på kvällar och nätter gör det dessutom omöjligt att arbeta heltid inom vissa yrken, inte minst inom de serviceyrken där många LO-kvinnor arbetar.

Det brister även i samhällets förmåga att, på ett bra sätt ordna skolgång och förlängd barnomsorg för barn med behov av särskilt stöd. Föräldrar och barn åsamkas idag lidande på grund av att kommunerna handskas så olika med detta. I de flesta fall är det mamman som ser sig nödsakad att ta steget tillbaka från arbetslivet för att stötta sitt barn.

Kommunernas dåliga ekonomi under 90-talets långa lågkonjunktur fick allvarliga negativa konsekvenser för förskolan och skolbarnomsorgen. Den lågkonjunktur som följde på finanskrisen 2008 satte ytterligare press på kommunerna. Det är nu dags att reparera skadorna. Vi motsätter oss den utveckling mot deltidförskola och privata lösningar som borgerliga partier driver.

S-kvinnors krav:

- Öka personaltätheten och minska barngruppernas storlek i förskolan.
- Kommunerna ska genom lag bli skyldiga att erbjuda skolbarnomsorg till alla barn mellan sex och tolv år.
- Öka personaltätheten i skolbarnomsorgen.
- Kommunerna ska genom lag bli skyldiga att uppfylla platsgarantin och tillgodose behovet av barnomsorg på kvällar och nätter.
- All förskola och skolbarnomsorg ska kvalitetssäkras. Både kommunala och enskilda förskolor ska kunna visa att verksamheten följer läroplanen och även i övrigt uppfyller de kvalitetskrav som huvudmannen ställer.

3.3 Äldreomsorgen

Bakgrund

Kvaliteten på den äldreomsorg som bedrivs i landet varierar mycket från län till län och från stad till land. Genom en utbyggd hemsjukvård, hemtjänst och rehabilitering som idag tillgodoses av kommunerna tillfredsställs de primära fysiska behoven. Där det fungerar som bäst finns ett varierat utbud av särskilda boenden samt en väl utbyggd hemtjänst och hemsjukvård. Det finns korttidsplatser och trygghetsboende som snabbt kan nyttjas när en anhörig sviktar eller vid tillfällig försämring av hälsan. Möjlighet ges till stimulans och utevistelse utifrån individuella behov. Dagvård ges till dem som är i början av sin demenssjukdom och bor hemma. För den som vårdar en anhörig finns avlastning och möjlighet till återhämtning. Dessutom finns andra insatser som t ex daglig telefonkontakt, träffpunkter, trygghetslarm och färdtjänst.

Det finns emellertid fortfarande stora brister i äldreomsorgen. Därför behövs ständig utveckling med forskning som grund. Vården av de mest sjuka äldre är eftersatt och rehabiliteringen försummad. Många ensamma äldre önskar ett ordnat boende med tillsyn och service i stället för att sitta/ligga hemma i väntan på tillsynsbesök som ofta utgörs av ständigt olika personer. Generellt i landet råder brist på platser i särskilda boenden och grundbemanningen är ofta för låg. Kraven på kompetens för personalen bör ytterligare skärpas för att därigenom kunna höja lönerna i vårddyrkena som ju till större delen utövas av kvinnor.

Samtidigt som personalen i äldreomsorgen sliter för att ge de gamla god omsorg drar många anhöriga ett alltför tungt lass.

Mycket skulle kunna göras för att lindra ensamheten genom att öronmärka pengar till olika kulturella aktiviteter och därigenom bryta en ofrivillig isolering hos många äldre. När de äldre får möjligheter att leva ett aktivt liv i gemenskap med andra människor får de också fler friska år och behovet av vård och omsorg skjuts fram i tiden.

Maxtaxa inom äldreomsorgen har inneburit att många kommuner tar ut höga avgifter för matabonnemang och nu kallar denna tidigare biståndsbedömda insats för ”matdistribution med servicetjänst”. Det innebär att matkostnader inte längre räknas in i underlaget för förbehållsbeloppet⁶. En konsekvens av de höga avgifterna för mat innebär att låginkomsttagare hamnar på ett negativt avgiftsutrymme vid beräkningen av avgifter inom äldreomsorgen. Det innebär i sin tur att de inte behöver betala någon avgift för vården, men det betyder också att det blir mindre pengar över för personliga behov. Detta är inte rimligt. Alla ska vara garanterade gällande minimibelopp och om den enskildes avgiftsutrymme är negativt, ska matavgiften reduceras med samma summa som det negativa avgiftsutrymmet.

S-kvinnors krav:

- Fler platser och ökad grundbemannning i särskilt boende.
- Alla äldre med demenssjukdom ska vårdas av personal med specialutbildning.
- En utvärdering av inflyttningsreglerna för äldreboenden.
- Lägg in maten i maxtaxan.
- Insatser för att förebygga och uppskjuta behov av vård och omsorg.
- Tydligare nationell styrning av äldreomsorgen. Det finns i dag oacceptabelt stora kvalitetskillnader mellan kommunerna.
- Förnyad satsning på utbildning av anställda inom äldreomsorgen.
- Högre lön till dem som arbetar inom äldreomsorgen.

6 Idag har vi reglerat i lagstiftningen om ett förbehållsbelopp (medel för att tillförsäkra att den enskilde förbehålls tillräckliga medel för personliga behov, boende och andra normala levnadskostnader.) Avgifter för hemtjänst, dagverksamhet och omsorg i särskilt boende regleras från och med den 1 juli 2002 i 8 kap. socialtjänstlagen (SoL). Från och med den 1 januari infördes inkomstberäkning i SoL. Samtidigt gavs kommunerna ersättning för ökade kostnader i finansieringssystemet.

3.4 Offentlig eller privat omsorg

Bakgrund

Vi har skäl att vara stolta över allt vi uppnått på vår väg mot ett jämställt samhälle. Men det är farligt att ta framgångar för givna. Det finns många som strävar bakåt mot ett fantasiland vars grundval sägs vara den heterosexuella kärnfamiljen med mannen som familjeförsörjare och kvinnan som omsorgsgivare. Efter regimskiftet 2006 råder dessa krafter över både lagstiftningen och en stor del av de offentliga finanserna. Valfärdstjänster bjuds i allt högre grad ut på marknaden som vilka andra produkter som helst. Vi medborgare – föräldrar, patienter och skröpliga åldringar – får en peng i vår hand och förväntas agera kunder på denna marknad. Vi får samma valfrihet när vi köper förskoleplats till våra barn som när vi köper deras frukostflingor. Valfriheten ska få oss att glömma att den avgörande frågan alltjämt är hur mycket av samhällets resurser som ska satsas på den gemensamma välfärden. Men en förment valfrihet utan ökade resurser till omsorgen om barn och gamla tvingar kvinnorna tillbaka till hemmet.

Några exempel:

Med vårdnadsbidraget som buffert lockas sammanboende mammor förlänga föräldraledigheten och under en lång period nöja sig med deltid och osäkra anställningsförhållanden. Fällan slår igen bakom mammor med låg utbildning

”Pedagogisk omsorg” som lanserades i samband med barnomsorgspengen innebär, namnet till trots, barntillsyn utan krav på pedagogiska kunskaper. Den förskola som gav omsorg hela dagen i en pedagogiskt stimulerande miljö riskerar nu att förvandlas till en deltidsförskola öppen endast för barn mellan tre och fem år. Tanken verkar vara att föräldrarna ska använda det som blir över av barnomsorgspengen till att köpa barntillsyn i enklare form. Med pengarna skulle föräldrarna t ex kunna betala avgiften i deltidsförskolan och som komplement anlita en barnflicka som lämnar barnen klockan nio och hämtar klockan tre. Med pengarna kan mamma stanna hemma och ta hand om egna och andras barn. Med pengarna som grund och avgifter till privata förskolor som komplement kan välbeställda familjer se till att barnen får tillgång till pedagogiskt utbildad personal hela dagen under hela småbarnstiden. För kommunernas finanser innebär en sådan utveckling att kostnaderna för barnomsorgen hålls tillbaka. För barnfamiljerna innebär det att kvaliteten i barnomsorgen överlag försämras samtidigt som skillnaderna ökar. För kvinnorna blir resultatet att förankringen på arbetsmarknaden försvagas.

Motsvarande utveckling mot omsorg i familjens sköte sker också inom äldreomsorgen. I stället för att satsa på utveckling av den kommunala äldrevården vill den borgerliga regeringen att de anhöriga som vårdar sina släktingar i hemmet ska få rätt till ett ekonomiskt stöd liknande det som finns för småbarnsföräldrar. Vi kan vänta oss att det främst blir kvinnor som helt eller delvis kommer att lämna arbetsmarknaden för att i stället under en period bli anhörigvårdare. Ett sådant system kan få till följd att den kvinna som vårdat gamla föräldrar eller svärföräldrar hamnar i en mycket svår situation när de anhöriga avlider och kvinnan åter ska ta sig ut på den öppna arbetsmarknaden. För de gamla människor som behöver omsorg blir följden att de hamnar i ett beroende av döttrar/svärdöttrar som vi vet att de flesta gamla vill undvika. Det går inte att bortse från att det för med sig långtgående

konsekvenser för löneutveckling, karriärmöjligheter och framtida pension när kvinnor stannar hemma länge med barn eller för att vårda anhöriga.

En mycket viktig aspekt när det gäller privat äldreomsorg som drivs med offentlig finansiering är bristen på insyn genom exempelvis avsaknaden av meddelarskydd. Även om Lex Sara och meddelarfrihet gäller har arbetsgivaren rätt att, i de fall meddelarskyddet inte finns förhandlat i avtal med kommunen, efterforska vem som gått ut med information om missförhållanden.

S-kvinnors krav:

- Avskaffa både den fria etableringen av förskolor och den barnomsorgsavgift som riksdagen beslutade om våren 2009.
- Avskaffa omsorgsavgiften och anhörigersättning inom äldreomsorgen och upphandla endast i begränsad omfattning.
- Meddelarskydd ska gälla för alla anställda inom alternativa driftsformer.
- Tillsätt en utredning med uppgift att ta fram modeller för finansieringen av barnomsorg och äldreomsorg baserad på förutsättningen att omsorg av god kvalitet ska vara en solidariskt finansierad rättighet för alla barn och för alla gamla i behov av omsorg.

III VIDGAT BLICKFÄLT

1. Tänk om familjen

Bakgrund

Familjen, hur vi uppfattar den och livet i familjen är ständigt återkommande teman i den politiska debatten. Borgarnas svar på vad familjen ska vara är att genom familjekonservativa reformer som vårdnadsbidrag skicka tillbaka mammor till hemmet och att genom skatte-reduktion för hushållsnära tjänster låta vissa köpa sig mer tid.

Familjepolitiken kan vara samhällsförändrande och radikal men den kan också vara åter-skapande och konservativ. Vi menar att den socialdemokratiska familjepolitiken har varit visionär men även allt för ofta hamnat fel och istället återskapat en konservativ kvinno-syn. När vi vågar tro att ett annat och bättre samhälle är möjligt så går många av vägarna dit genom familjepolitiken.

En radikal familjepolitik har många uppgifter. Den ska vara omfördelande så att den ger barn rättvisa villkor och för att öka jämlikheten mellan barn. Den ska öka jämställdheten såväl mellan gruppen män och gruppen kvinnor som mellan enskilda män och kvinnor i heterosexuella parrelationer. Samtidigt har familjepolitiken en viktig samhällsekonomisk funktion genom att den garanterar att föräldrar oavsett kön förvärvsarbetar. Familjen är en arena där mycket omsorgsarbete utförs. Omfattningen av detta obetalda arbete och fördelningen inom familjen spelar en stor roll för den arbetsmarknad män och kvinnor möter och deras inkomster över livet.

Oftast när vi tänker på familjer så tänker vi på två vuxna, oftast man och kvinna, som lever tillsammans för att de älskar varandra och som har barn tillsammans. Detta är långt ifrån alltid sanningen. Människor lever på många andra sätt och familjepolitiken måste i högre grad skapa rättvisa i den verklighet vi lever i. Familjepolitiken ska verka för att bryta stereotypa könsnormer som förhindrar jämlikhet och tillgodose barnens rätt till alla de vuxna som är att betrakta som föräldrar, oavsett biologiska band.

En gängse uppfattning är att barnets bästa är att få en nära och exklusiv relation till en person, sin biologiska mor. Allt som kan inverka på att denna relation blir mindre exklusiv anses negativt. Det kan vara att en far är nära sitt nyfödda barn eller att släppa in fler relationer i barnets liv. Att mamman har fler engagemang vid sidan av barnet blir också alltid negativt enligt denna logik, särskilt om det är utanför hemmet. Vi menar att de allra flesta barns rättigheter bättre tillgodoses med flera nära viktiga relationer till både vuxna och andra barn. Först och främst till alla sina föräldrar. Det innebär en trygghet att inte enbart vara hänvisad till en persons närhet och omsorg, för att tröstas och för att utvecklas.

Dagens normer om föräldraskap bygger på att moderskapet är obligatoriskt och att faderskapet är frivilligt, samtidigt som ett barn förväntas ha två föräldrar av olika kön. Dessa normer är begränsande och kan inte på något sätt sägas vara till barnets bästa. Barns rättigheter innehåller också rätten till egna relationer till andra barn genom bra förskolor. Vuxna kontakter utanför familjen, såsom den pedagogiska personalen på förskolan, är av mycket stor betydelse för alla barn men framför allt för barn som riskerar att fara illa.

Avslutningsvis är en grundförutsättning för barns trygghet trygga föräldrar. Fria och jämlika människor är trygga. Feministiska strävande går alltså inte stick i stäv utan snarare hand i hand med barnens bästa.

Befria kärleken och familjen – en familjepolitik för alla familjer

Den heterosexuella kärnfamiljen är den norm som politiken idag utgår ifrån. Men långt ifrån alla lever i den heterosexuella kärnfamiljen och familjepolitiken måste vara en politik för alla familjer. Ibland skaffar tre eller fyra personer barn tillsammans och för barnet är det fler än två personer som fungerar som föräldrar. Ensamstående skaffar barn utan att ha en partner, en del blir efter en period ensamstående för att efter ännu en period skaffa en ny partner som socialt fungerar som barnets förälder. Samtidigt leder ekonomiska och sociala faktorer till att många lever kvar i en relation som de egentligen vill lämna. Vi måste inse att en familj inte alltid är mamma-pappa-barn och då måste juridiska regler och välfärdens institutioner anpassas efter detta.

Föräldraskap kan vara såväl biologiskt, juridiskt som socialt. I de fall där flera vuxna socialt fungerar som föräldrar så borde barnet ha rätt till de juridiska band som det juridiska föräldraskapet innebär. Det regelverk som reglerar hur man blir vårdnadshavare och på vilka premisser är snårigt och utgår från ett normerande synsätt på vårdnadshavarskapet. Exempelvis kan en gift person inte bli vårdnadshavare till ett närstående barn om inte maken/makan också är det, två vuxna som har barn tillsammans med en tredje kan inte gemensamt få vårdnadshavarskapet om den tredje går bort. Till och med kärnfamiljer där föräldrarna inte är gifta faller utanför normen. Barn som föds med två ogifta föräldrar har enbart en vårdnadshavare fram tills att en faderskapsutredning är utförd vilket sker efter att barnet är fött. Istället för att återskapa en könsstereotyp kärnfamiljsnorm borde regelverket både förenklas och skapa rättigheter för barnet till alla sina föräldrar

Avreglera reproduktionen

Många vill inget hellre än att skaffa barn men är av olika anledningar förhindrade. Det regelverk som idag finns för reproduktiv assistans är normerade kring en könsstereotyp kärnfamilj. Det är komplicerat och ställer upp ett oändligt antal hinder för den som inte passar in i kärnfamiljsnormen. För att få hjälp att skaffa barn i Sverige krävs att det finns två personer, som dessutom ska bo ihop och förutsätts ha en sexuell relation. Reglerna är mycket ojämlika mellan heterosexuella och samkönade par. Den som vill skaffa barn som ensamstående har inte rätt till insemination, inte heller den som vill skaffa barn med någon som den inte har en sexuell relation med.

En ytterligare del i möjligheten att bli förälder är genom adoption. Även om samkönade par formellt har samma möjlighet att prövas för adoption som heterosexuella och ensamstående så tillåter de flesta länder inte adoption till samkönade par.

S-kvinnors krav:

- En utredning ska tillsättas med uppgift att förenkla och förtydliga de regler som omgärdar vårdnadshavarskapet i syfte att ge barn rätt till juridiska band till alla sina föräldrar.
- Regelverket för reproduktiv assistans bör ses över såväl nationellt som i landsting i syfte att motverka diskriminering samt öka möjligheterna för fler att bli föräldrar oavsett civil status och sexuella preferenser. Samma möjligheter ska finnas oavsett var i Sverige man bor.

2. Våldsutsatta kvinnors villkor

Bakgrund

Dagligen utsätts många kvinnor för våld och hot om våld. Deras vardag präglas av otrygghet och rädsla. Statistik från SCB visar att antalet anmälda fall av kvinnomisshandel har ökat mellan åren 2000-2007. Våld mot ensamstående mödrar och mot kvinnor i yrkeslivet har ökat under åren 2000-2005. Enligt brottsförebyggande rådet (Brå) anmäldes 28 300 fall av misshandel mot kvinnor över 15 år 2008 men bara drygt en femtedel av de misstänkta kunde knytas till brotten. Drygt 80 procent av de personer som anmäls för misshandel mot kvinnor män.

Den utveckling statistiken visar är oroväckande. Kvinnor riskerar att utsättas för våld av män som ofta inte kan knytas till brotten de misstänks för och ibland vågar kvinnor av rädsla inte ens anmäla brotten. Detta bidrar till att vidmakthålla den strukturella könsmaktsordning som finns i samhället och skapar rädsla och otrygghet för de utsatta kvinnorna.

Kvinnor har precis som andra grupper i samhället rätt att känna frihet och trygghet i tillvaron. Denna frihet och trygghet handlar också om att våga anmäla utan att känna sig hotad och att ha någonstans att ta vägen när våldet hotar i hemmiljön.

S-kvinnors krav:

- Kvinnojourer ska finnas i alla Sveriges kommuner.
- Handlingsplaner mot kvinnovåld ska upprättas av alla kommuner.
- Full behovstäckning av platser på skyddade boenden för våldsutsatta kvinnor.

3. Unga kvinnors livsvillkor

Bakgrund

Att gå från att vara barn till att bli vuxen kvinna kan vara en förvirrad tid. Det blir inte lättare av att samhället överöser oss med krav och förväntningar på grund av vårt kön. När flickor kommer upp i tonåren blir de brutalt medvetna om de kroppsideal som vårt sexualiserade

samhälle har som norm. Skönhetsidealen är snedvridna och kampen för att leva upp till dem gör att en del flickor utvecklar sjukdomar som anorexi och bullemi. Strävan efter att bli någon börjar redan i grundskolan och blir ännu intensivare när insatsen ska betygssättas. Unga kvinnor har svårt att sätta gränser, svårt att säga nej och har på tok för höga krav på sig själva. Med betygshetsen kommer stressen. Enligt en omfattande studie som WHO har gjort svarar 67 % av de femtonåriga svenska flickorna att de känner sig stressade av sitt skolarbete. Undersökningar från Skolverket visar att stressen har ökat under 2000-talet. Unga kvinnor som vill vara duktiga drabbas redan under studietiden av stress, oro, nedstämdhet och psykosomatiska problem. Idag blir till och med tjejer på gymnasiet sjukskrivna från studierna p.g.a. symtom på utbrändhet. "Duktiga flickor" har blivit ett begrepp och man talar till och med om överambitiösa tjejer som en diagnos.

När dessa överambitiösa tjejer inte når de krav som de satt upp för sig själv drabbas de ibland av depression. Självskadebeteenden är mycket mer utbredd bland tjejer än bland killar i tonåren. Detta förbättras inte av att den borgerliga regeringen satsar på bestraffning och fler prov istället för mer stöd i skolorna. Förutom mindre stress och ökat stöd i skolan behövs det också satsas på elevhälsan. En fungerande elevhälsa kan arbeta förebyggande mot psykisk ohälsa och stötta de elever som har det extra tufft. Det mest avgörande är dock att bryta de strukturella orsakerna till unga kvinnors kravfyllda liv.

Historiskt har pojkar i åldrarna 13-18 år alltid konsumerat mer alkohol och tobak än flickor, men sedan 1970-talet har flickorna börjat dricka mer alkohol och idag är de i nivå med pojkarnas konsumtion. Flickor röker även mer än pojkar. Varför flickors konsumtion av alkohol och tobak konstant har ökat under de senaste 40 åren kan vi bara spekulera i men kraven på unga kvinnor kan vara en del i problematiken.

Språket som eleverna använder till varandra i skolan är ofta sexualiserat och inte sällan kvinnoförnedrande. Tjejer kallas dagligen för horor och får stå ut med att deras kroppar inte respekteras. Kameramobiler och spridning av bilder på internet har ökat kvinnors utsatthet ytterligare. Detta kan vi S-kvinnor aldrig acceptera. Alla skolor behöver ha tillgång till genuspedagoger och lärarna måste aktivt arbeta med attityder och språkbruk mellan eleverna.

Att som ung kvinna utforska sin sexualitet kan vara frustrerande. Det förväntas att de ska vara erfarna samtidigt som de helst ska vara oskuld, att de ska vara både horor och madonnor. Sexdebuten kan därför vara fylld av längtan och skam i en salig blandning. En del flickor får inte alls ha relationer innan de blir myndiga, medan andra blir bortgifta mot sin vilja redan när de är femton. Vissa blir utfrysade från sin familj när de berättar att den stora kärleken är en tjej. Kvinnors frihet och rätten att bestämma över sin egen kropp är fortfarande begränsad. Vi vill dock poängtera att detta inte är en fråga om kultur utan en del av könsmaktsordningen. Det handlar om att vilja styra kvinnors sexualitet. Ett uttryck för sexistiska normer och värderingar i vårt samhälle som vi på olika sätt måste bryta. Regionalt stöd bör ges för att starta tjejjourer och stödboende för unga kvinnor som lever under hot. Gymnasieskolorna bör även erbjuda feministiskt självförsvar som en valbar kurs.

Förutom att vara smal och vacker och lyckas i skolan (och senare i yrkeslivet) så förväntas det att unga kvinnor ska vara aktiv på sin fritid. Helst ska det vara olika aktiviteter varje kväll. Samtidigt finns det unga kvinnor som aldrig får göra något annat än att transportera sig

mellan skolan och hemmet, och aldrig gå ut på sin fritid. Oavsett så kan vägen hem många gånger vara en mardröm. Många unga kvinnor väljer att gå långa omvägar för att slippa mörka kvarter och skumma tunnlar. Ingen kvinna ska behöva vara rädd när hon rör sig i det offentliga rummet. Inte heller på bussen eller på tunnelbanan. I verkligheten utsätts någon ung kvinna varje dag för sexualiserat våld, och mörkertalet är stort då många inte anmäler av såväl rädsla som normalisering. Stadsplaneringen måste därför ha ett genusperspektiv och bli en progressiv kraft i arbetet för trygghet. Samtidigt som vi fortsätter arbeta mot mäns våld mot kvinnor. Förhoppningen är att våra döttrar ska växa upp i ett samhälle där unga kvinnors livsvillkor ser annorlunda ut än idag.

S-kvinnors krav:

- Ökat stöd och mindre betygshets i grundskolan och gymnasiet.
- En radikal satsning på elevhälsan så att alla skolor kan ge relevant stöd till elever med behov och samtidigt arbeta förebyggande mot psykisk ohälsa.
- Att information om retuschering av kvinnokroppar i reklamen blir obligatoriskt i grundskolan och på gymnasiet.
- På reklam där retuschering av kroppar gjorts ska detta anges med en etikett där det står "Denna bild är manipulerad".
- Att alla landsting erbjuder kvalificerat stöd till flickor som lider av anorexi och/eller bulleми, gärna i form av ett center.
- Alla skolor ska ha tillgång till genuspedagoger och lärarna måste aktivt arbeta med attityder och språkbruk mellan eleverna.
- Regionalt stöd bör ges för att starta upp tjejjourer och skyddade boenden för unga kvinnor som lever under hot.
- Feministiskt självförsvar bör erbjudas som en valbar gymnasiekurs.
- Att all stadsplanering får ett tydligt genusperspektiv.

APPENDIX, FAKTA OCH KÄLLOR TILL DEL II

1 Föräldraförsäkringen

Historik

1931 införs moderskapshjälp för sjukförsäkrade kvinnor och moderskapstöd för oförsäkrade kvinnor.

1947 får alla kvinnor moderskapshjälp i form av moderskapspenning i högst 90 dagar.

1974 reformeras moderskapshjälpen så att båda föräldrarna får rätt till föräldrapenning. Försäkringsperioden förlängs samtidigt till 180 dagar som ska utnyttjas innan barnet fyller 8 år.

1978 förlängs föräldrapenningen till 270 dagar, varav 30 så kallade garantidagar¹.

1980 förlängs föräldrapenningen till 360 dagar, varav 90 lägstanivådagar¹.

1989 förlängs föräldrapenningen till 450 dagar, varav 90 lägstanivådagar¹.

1995 införs en första pappamånad².

2002 förlängs föräldraförsäkringen med en andra pappamånad² och blir därmed 480 dagar, varav 90 lägstanivådagar¹.

1) Lägstanivådagar som förut kallades garantidagar är ett fastställt ersättningsbelopp oberoende av tidigare inkomst.

2) De s.k. pappamånaderna är egentligen månader reserverade för vardera föräldern, dvs. månader som inte kan överlåtas.

Dagens föräldraförsäkring

Föräldrapenningen betalas ut under 480 dagar (16 månader).

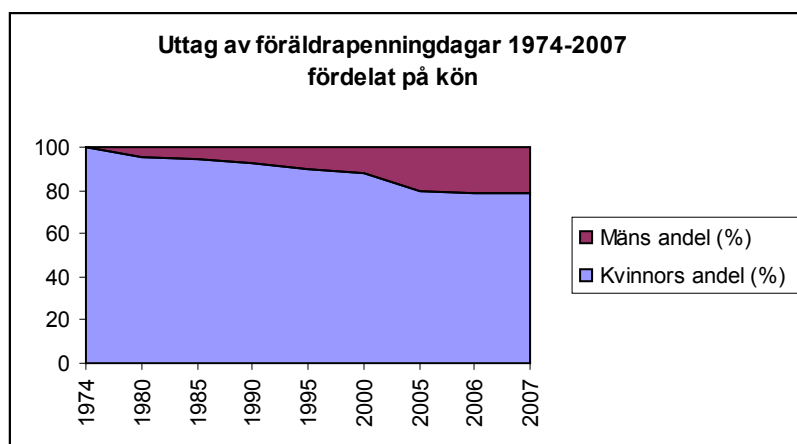
390 dagar (13 månader) är ersättningen 80 procent av den sjukpenninggrundande inkomsten, dock högst 872 kronor/dag. Resterande 90 dagarna är lägstanivådagar med en fast ersättning på 180 kronor/dag.

Försäkringen är individuell men föräldrar kan överlåta dagar till varandra. Endast 60 dagar är reserverade för respektive förälder.

Föräldraförsäkringen är individuell, precis som sjukförsäkringen, arbetslöshetsförsäkringen och pensionen. Avsikten är att ge den som förvärvsarbetar ersättning om eller när förvärvsinkomsten faller bort. De likställer därmed kvinnors och mäns förvärvsarbete och utgår från att även kvinnor ska ha en inkomst som går att leva på livet ut. Ett alternativ vore att försäkra hushållets inkomster. Detta faller sig naturligt i länder där mannen betraktas som familjeförsörjaren och som förväntas dra försorg om den kvinna han gifter sig med.

Den föräldraförsäkring som nu gäller ger föräldrarna ekonomisk möjlighet att vara hemma under barnets hela första levnadsår. Rätten att överlåta dagar ger föräldrarna möjlighet att anpassa föräldraledigheten efter arbetssituationen. Möjligheten att tänja på försäkringen genom att ta ut mindre än 100 procent av försäkringsbeloppet ger föräldrarna möjlighet att

förlänga perioden med föräldrapenning utöver 13 månader. Den generösa möjligheten att överlåta föräldrapenningdagar har emellertid lett till ett ojämnt fördelat uttag av dagarna.

Statistik från SCB

Jämställda par håller ihop längre. Karin Nilsson vid Umeå universitet har studerat över 36 000 par som fick sitt första barn 1993 och funnit att ju mer föräldraledighet mannen tagit ut desto större var sannolikheten att föräldrarna fortfarande levde ihop efter 10 år. I par där pappan inte tog ut någon föräldraledighet alls var risken däremot stor att föräldrarna hade separerat.

En undersökning från Försäkringskassan visar att de pappor som är mycket föräldralediga när barnen är små också arbetar mindre övertid när barnen blir större, jämfört med pappor som inte varit föräldralediga alls.

2 Barnomsorgen

Den svenska modellen

Sverige var ett av de första länderna i Europa med offentligt finansierad barnomsorg. Sedan 1970-talet har antalet inskrivna barn i daghem/förskola ökat från 70 000 till 400 000. Kvinnor i Sverige behöver inte, som i en del andra europeiska länder, välja mellan att skaffa barn och att arbeta. Men att bygga ut barnomsorgen var inte komplikationsfritt. Från 1930-talet och framåt pågick en intensiv debatt initierad av Alva och Gunnar Myrdals "Kris i Befolkningsfrågan". Frågan var om barnomsorgen skulle byggas ut som daghem eller endast lekskola? På den ena kanten fanns de konservativa krafterna som varken ville ha kommunala lekskolor eller någon offentligt finansierad barnomsorg alls. På den andra kanten kämpade fackligt engagerade kvinnor med stöd av Socialstyrelsen hårt för daghemmen.

Barnstugeutredningen föreslog 1968 en förskola som både skulle erbjuda omsorg om barnen och en pedagogiskt utvecklande miljö. Förskolan skulle också göra det möjligt för båda föräldrar att förena heltidsarbete med att vara förälder. Den skulle därför vara öppen hela dagen och även kunna erbjuda omsorg för barn vars föräldrar hade obekväma arbetstider.

Socialdemokraterna såg till att barnstugeutredningens förslag blev verklighet, och att kommunerna blev skyldiga att bygga ut barnomsorgen. Det kostade mycket, men det har visat

sig vara en lönsam reform, både för kvinnornas privata ekonomi och för samhället i stort. Samhället tjänade på att kvinnor kom ut på arbetsmarknaden.

Sverige kom därmed att välja en annan lösning än den som var, och fortfarande är, vanlig i många andra europeiska länder, där man valt att skilja på småbarnskola och barnpassning. Detta har lett till status- och kvalitetsskillnader inom barnomsorgen. Det har också lett till låg förvärvsfrekvens för kvinnor.

Den svenska barnomsorgsmodellen skapar förutsättningar för ett jämställt familjeliv där föräldrarna delar lika på ansvaret för försörjning och omsorg. Men än har vi inte nått målet. Än i dag tar mammor på sig, eller tilldelas, huvudansvaret för omsorgen. Papporna tar på sig, eller tilldelas, huvudansvaret för försörjningen. Familjernas jämställdhet förutsätter en omfördelning av betalt och obetalt arbete. Papporna måste ta större del av det obetalda arbetet inom familjen och mammorna en större del av det betalda arbetet. Förskolan och skolbarnomsorgen bör stödja en sådan omfördelning av arbetet genom att göra det möjligt för alla föräldrar att arbeta heltid.

Barnomsorg för heltidsarbetande föräldrar ställer höga krav både på kvalitet och på tillgänglighet. Om barnen ska orka vara på förskolan hela dagen krävs för det först att barngrupperna inte är för stora och personaltätheten är tillräckligt hög. För det andra måste tillgängligheten baseras på att föräldrar arbetar heltid och pendlar och dessutom kan ha oregelbundna och obekväma arbetstider. Om vi ger avkall på dessa krav betyder det i realiteten att vi inte räknar med att mammor arbetar heltid.

Förskolan

Skolverkets senaste föräldraenkät visar att föräldrarna är nöjda med barnomsorgen. De allra flesta barn mellan 1 och 5 år har idag den typ av omsorg föräldrarna vill att de ska ha. Förskolan är idag i stort sett utbyggt så att behovet täcks. Men ett antal kommuner klarar fortfarande inte platsgarantin som innebär att föräldrarna inte ska behöva vänta mer än tre månader på att barnet ska få börja i förskolan.

År 2007 gick drygt 400 000 barn i förskolan. Det motsvarade hälften av ettåringarna och 85-92 procent av 2-5-åringarna. Mellan 3-6 procent av 1-5 åringarna har plats i familjedaghem. Andelen barn i förskolan har ökat sedan maxtaxereformen 2001-2002 gav barn till arbetslösa och föräldralediga för ett syskon rätt till plats under minst 15 timmar per vecka. Den innebar framför allt en ökning av den andel av barn till föräldralediga som går i förskolan. Vare sig föräldrarnas utbildning eller föräldrarnas ursprungsland har längre någon betydelse för om barnen går i förskola.

Personalen vid våra förskolor har en god pedagogisk utbildning för att på ett bra sätt stimulera våra barn till utveckling. Mellan 1985 och 1995 minskade emellertid personaltätheten i förskolan och barngrupperna blev större. Den direkta anledningen var att kommunerna under lågkonjunkturen i början av 1990-talet tvingades minska sina kostnader. De stora barngrupperna som dessutom blivit större under det borgerliga styret göra att personalens kompetens inte tas tillvara. Socialdemokraterna lyckades under förra mandatperioden tillfälligt vända trenden genom ett riktat stöd till kommunerna under år under 2005-2006.

År	1985	1990	1995	2007
Antal barn per årsarbetare, i genomsnitt	4,3	4,4	5,5	5,2
Antal barn per grupp, i genomsnitt	13,4	14,4	16,7	16,7

Enligt Skolverket⁷ har ”gruppstorleken större betydelse än personaltätheten för kvaliteten i förskolan samt att de som främst gynnas av mindre grupper är yngre barn, barn i behov av särskilt stöd och socialt missgynnade barn. Forskning visar också att gruppstorleken har betydelse inte bara för barns utveckling, deras relationer och välbefinnande, utan också för personalens arbetssituation. Liksom i förra utvärderingen fick ledningsansvariga i kommunenkäten ange på vilka grunder man fattar beslut om barngruppernas storlek. Enligt enkätsvaren är barngruppernas storlek främst ett resultat av ekonomiska prioriteringar. Faktorer som barnens ålder, politiska beslut och föräldrars efterfrågan på förskoleplatser har också betydelse för storleken på grupperna. Pedagogiska mål och ambitioner, upptagningsområdets karaktär samt personalens utbildning och kompetens har mindre betydelse för beslut om barngruppernas storlek.”

Skolverkets senaste föräldraenkät visar att förskolebarnen 2005 tillbringar i genomsnitt 29 timmar per vecka i förskolan. Spridningen är stor med toppar vid 11-15 timmar och 36-40 timmar per vecka. Närvarotiderna för barn till förvärvsarbetande eller studerande är i genomsnitt 32 timmar per vecka och har legat stabilt på denna nivå sedan 1999. Trots att 40 procent av mammorna och 85 procent av papporna arbetar eller studerar på heltid är det endast 7 procent av barnen som vistas i förskolan mer än 40 timmar per vecka. Närvarotiden påverkas mer av mammornas än av pappornas arbetstid.

Att barn hämtas tidigt och förskolor stänger långt innan en normal arbetsdag slutar kan vara en reaktion mot att barngrupperna blev större och personaltätheten lägre när kommunerna skar ner sina kostnader under lågkonjunkturen i början av 1990-talet. Föräldrar och personal ser att långa dagar på förskolan blir ansträngande för barnen. När förskolan sviker sin uppgift att ge god omsorg under hela dagen får föräldrarna försöka hitta andra lösningar. En del sammanboende föräldrar förkortar den tid barnen är på förskola och fritidshem genom att saxa sina arbetstider. I andra familjer blir lösningen att mamman arbetar deltid. En och annan mor- eller farförälder dyker upp vid förskolan redan efter mellanmålet. Barnflickor anlitas av dem som har råd. Men för många familjer och särskilt för ensamförsörjare blir situationen mycket pressad.

Fritidshemmen

Enligt skollagen omfattar skolbarnomsorgen, fritidshem och familjedaghem, barn till och med 12 år. Öppen fritidshemverksamhet är ett alternativ till inskriven verksamhet för 10-12-åringar. År 2007 var 336 000 barn mellan 6 och 12 år inskrivna i skolbarnomsorgen, de allra flesta på fritidshem vilket motsvarade 79,6 procent av 6-9-åringarna men endast 12,1 procent av 11-12-åringarna. Öppen fritidshemverksamhet finns bara i 69 kommuner⁸.

Till skillnad från barnomsorgen har kommunerna ingen skyldighet att erbjuda barn till föräldralediga eller arbetslösa plats i skolbarnomsorgen. Detta kan vara en del av förklaringen

7 Skolverkets rapport från 2008 - ”10 år efter förskolereformen”

8 Skolverkets lägesbedömning 2008, Skolverket 2008.

till varför föräldrarnas födelse- och utbildningsnivå slår igenom i statistiken. Enligt Skolverkets föräldraenkät⁹ 2005 är föräldrar med endast förgymnasial utbildning i mycket större utsträckning än andra hemma när barnen kommer från skolan. Detta gäller även föräldrar födda utomlands. Föräldrar med eftergymnasial utbildning skickar de yngre barnen till fritidshem och låter de äldre barnen klara sig själva efter skolan.

Vad gäller barn till föräldrar som studerar eller arbetar så framgår det av Skolverkets föräldraenkät 2005 att 84 procent av 6-9-åringarna gick till fritidshem efter skolan. Av 10-12 åringarna gick däremot endast 12 procent till fritidshem och 7 procent till öppen fritidshemverksamhet. Enligt föräldraenkäten var många föräldrar missnöjda med att barnen var hemma själva efter skolan och ville i stället ha skolbarnsomsorg, framförallt öppen fritidshemverksamhet.

Tillgången till fritidshem för yngre skolbarn vars föräldrar studerar eller arbetar är alltså ganska väl tillgodosett. Generellt tycks kommunerna däremot knappast alls bry sig om de äldre barnens behov av tillsyn eller att barn vars föräldrar är arbetslösa eller föräldralediga behöver träffa sina kamrater på fritidshem. Barn med särskilda behov blir nästan ensamma i den skolbarnsomsorg som finns i dag och blir därmed utan stimulans av andra barn.

I lägesrapporten 2008 uppmanar Skolverket kommunerna att erbjuda skolbarnsomsorg efter behov även till 10-12 åringar. Skolverket föreslår också att regeringen bör överväga att införa en skyldighet för kommuner att erbjuda skolbarnsomsorg även för barn till föräldralediga eller arbetslösa.

När det gäller kvaliteten i skolbarnsomsorgen är bristerna mycket stora. Kommunernas nedskärningar under lågkonjunkturen på 1990-talet drabbade även skolbarnsomsorgen och personaltätheten minskade kraftigt. I fritidshemmen var det genomsnittliga antalet barn per årsarbetare år 2007 19,6 mot 8,3 år 1990. Följden blir att barngrupperna är stora; i genomsnitt 33,5 barn per avdelning jämfört med 17,8 år 1990. Spridningen mellan olika kommuner är dock stor. Drygt hälften av personalen har pedagogisk högskoleexamen.

Intrycket från lägesrapporten är att kommunerna generellt sett inte ser fritidshemmen som särskilt viktiga. Fritidshemsverksamheten för skolbarn är torftig och ensidig. Ofta saknas både mål och utvärderingar för verksamheten. Skolverket framhåller att mindre barngrupper och ökad personaltäthet är viktigast för att höja kvaliteten i fritidshemmen. Kommunerna uppmanas följa upp och se till att gruppstorlekar och personaltäthet i fritidshemmen är anpassade efter behoven. Skolverket föreslår dessutom att regeringen bör överväga åtgärder för att stärka kvaliteten.

Barnomsorg på obekväma tider

”Skaffar man sig barn är man förpliktad att ta hand om dem. Barnens omsorg är inte samhällets business” svarar kommunstyrelsens ordförande Ove Andersson (m) föräldrar som protesterade mot nedläggningen av kommunens barnomsorg på natten.

9 Barns omsorg 2005, Rapport 307, 2007, Skolverket

Bristen på barnomsorg på kvällar och nätter skapar stora problem och otrygghet för alla de föräldrar som arbetar på obekväma arbetstider. Speciellt hårt slår detta mot ensamstående föräldrar inom vård- och serviceyrken. Bromölla hör till de få kommuner som insett att barnomsorgen måste anpassas till förändringarna i arbetsliv och familjenormer. Men överlag ser det bedrövligt ut och tyvärr kan man inte se att socialdemokratiskt styrda kommuner skulle vara bättre än de borgerligt styrda. År 2007 var knappt 4 000 barn inskrivna i förskoleverksamhet eller skolbarnsomsorg på obekväma tider. Ställ dessa siffror i relation till hur arbetslivet ser ut idag och var och en inser att situationen är ohållbar. Enligt en rapport från LO om anställningsformer och arbetstider har ca hälften av LO-kvinnorna med barn obekväma eller oregelbunden arbetstidsförläggning.

3 Äldreomsorgen

Anhörigas insatser

De allra flesta som hjälper och vårdar någon närstående vill göra det. Men anhörigomsorgen är ett frivilligt åtagande. Ingen utomstående kan komma och säga att den anhörige bör ta ett större ansvar. Möjligheten till anhörigomsorg ska inte vägas in vid bedömningen av om den gamla ska få bistånd. Men många kommuner gör ändå detta. Döttrarna, men inte sönerna, förväntas att ställa upp för sina åldriga anhöriga.

De anhörigas obetalda insatser har stor betydelse för äldreomsorgen. Enligt en uppskattning från år 2000 svarade de anhöriga för tre fjärdedelar av den totala hjälpen till gamla över 75 år, i ordinärt boende. Det är främst makar och sammanboende som hjälper varandra, men även barn och andra närstående bidrar. Anhörigvårdarna är till 70 procent kvinnor¹⁰. Där ingår dels kvinnor som mot slutet av sitt eget yrkesliv tar hand om föräldrar och svärföräldrar dels alla de gamla kvinnor som sköter om sin make. Övervikten för kvinnor förklaras därför både av att ansvaret för omsorgen om den äldre generationen traditionellt vilar tyngre på döttrar och svärdöttrar än på söner och svärsöner och på att kvinnor lever längre och ofta är yngre än sin partner. Kommunernas budgetnedskärningar under andra halvan av 1990-talet ledde till att de anhörigas, främst döttrarnas, omsorgsinsatser ökade kraftigt.

Det vanligaste stödet till de anhöriga är olika former av avlösning, t ex korttidsvård/korttidsboende, dagvård/dagverksamhet och avlösning i hemmet. Detta finns i nästan alla kommuner. Anhörigstödet är betydelsefullt även för att förebygga ohälsa hos den som vårdar. Men enligt Socialstyrelsens lägesrapport 2007 får korttidsboendet i allt större utsträckning ta hand om gamla som skulle behöva en permanent plats i ett särskilt boende. Avlastningen kommer i andra hand.

Hemtjänst, hemsjukvård och äldreboenden

Kommunerna har ansvar för att det ska finnas goda bostäder till alla inklusive boendeformer för dem som har särskilda behov, t ex särskilt boende för äldre. De flesta äldre vill bo kvar så länge som möjligt i den bostad de redan har. Under de senaste 20 åren har kommunerna utgått från detta och satsat på hemtjänst, hemsjukvård dygnet runt och förbättrad fysisk tillgänglighet.

10 Marta Szebehely och Petra Ulmanen (2008) och Marta Szebehely (2005)

Det särskilda boendet blir numera aktuellt under en kortare tid av livet när de gamla behöver en så omfattande omvårdnad och trygghet att den inte kan ges i ett hem. I det särskilda boendet ska de tjänster som den gamla behöver kunna ges dygnet runt och det ska finnas tillgång till medicinskt utbildad personal. I dag lever 140 000 personer i Sverige med demens. Alla demenssjuka bör vårdas av personal med specialistutbildning. Geriatriker behövs vid varje vårdcentral.

Enligt socialstyrelsens lägesrapport för 2007 har uppbyggnaden av hemtjänst och hemsjukvård inte fullt ut uppvägt det minskade antalet platser i särskilt boende. Färre platser i särskilt boende i kombination med det minskade antalet platser på sjukhus har medfört att många som skulle behöva omvårdnad får avslag på sin ansökan om plats i särskilt boende eller tvingas vänta orimligt länge sedan de beviljats plats. I slutändan ökar trycket på hemtjänsten, primärvården och ytterst på de anhöriga. Detta medför onödigt lidande både för de gamla som behöver omsorg och de anhöriga som får bära orimligt tung omsorgsbörda tillsammans med ångesten att inte räcka till.

På många platser är det i stort sett först när omfattande insatser från hemtjänst, hemsjukvård och rehabilitering inte kan ge trygghet och säkerhet i det egna hemmet som man får flytta till ett äldreboende. Fler platser på äldreboende hjälper inte på dessa orter eftersom platserna får stå tomma i avvaktan på att någon ska bli tillräckligt omvårdnadskrävande för att uppfylla kriterierna för en plats. Detta gör att de som flyttar till äldreboendet oftast är så sjukliga att de har svårt att bidra till en social och aktiv livsmiljö. Risken är stor att det blir institutionens ordning som styr och personalens scheman som bestämmer tider för olika aktiviteter. Därför behövs en utvärdering av inflyttningsreglerna för äldreboenden.

När det gäller den rent psykiska hälsan så är det väl känt att äldre personer lider av depressioner som är betingade av åldern. Framför allt drabbas detta kvinnorna, som ju lever längre och oftare drabbas av ensamhetens ångest och livsleda. Mycket kan göras för att lindra ensamheten genom att öronmärka pengar till olika kulturella aktiviteter och därigenom bryta en ofrivillig isolering hos många äldre. En mycket utbredd uppfattning är den att de gamla inte vill eller orkar delta i sådana aktiviteter, vilket nog är en grov generalisering. Här borde en stor insats kunna göras genom att utse en kontaktperson inom varje kommun som skulle ansvara för utbudet av kulturaktiviteter och även för att det blir praktiskt möjligt för de som vill att delta i aktiviteterna.

Personalen

90 procent av de anställda inom den kommunalt finansierade vården och omsorgen om äldre är kvinnor. En del har själva valt att arbeta deltid för andra är deltiden påtvingad. Kvinnor inom äldreomsorgen arbetar deltid för att det är det optimala för arbetsgivaren. Därtill kommer att anställningen alltför ofta är osäker. Vikariat och behovsanställningar är vanliga.

Dålig grundbemanning inom äldreomsorgen, vikariat och deltidstjänster leder till stor personalomsättning. Resultatet blir att de gamla som får omsorg i hemmet eller i ett särskilt boende tvingas ta emot hjälp från nya människor hela tiden. Detta skapar otrygghet och sårar den personliga integriteten i onödan.

Åldersfördelningen bland de anställda i äldreomsorgen är mycket skev och många som i dag arbetar inom äldreomsorgen kommer att gå i pension inom de närmaste åren. Personalens kompetens har dock stärkts på senare tid. Som exempel har i dag 76 procent av de anställda vid äldreboenden utbildning enligt omvårdnadsprogrammet. Kraven på kompetens bör ytterligare skärpas för att därigenom kunna höja lönerna i vårddyrkena som ju till större delen utövas av kvinnor. Undersköterskekompetens ska vara ett minimikrav inom såväl hemsjukvård som hemtjänst. De flesta kommuner har detta på agendan, men av olika anledningar finns ett motstånd bland vårdpersonalen att gå utbildningen. Dessa bör på alla sätt stimuleras och stödjas. För att öka kunskapen om och öka förståelsen för de demenssjuka behövs också kontinuerlig fortbildning för de grupper som arbetar inom detta område.

Under den förra socialdemokratiska mandatperioden påbörjades en stor satsning på kompetensutveckling genom "Kompetensstegen" för anställda inom äldreomsorgen och utbildningsvikariaten. Personal- och kompetensförsörjning är ett av utvecklingsområden som lyfts fram i den nationella utvecklingsplanen för vård och omsorg om äldre som lades fram av den socialdemokratiska regeringen¹¹.

Arbetsgivaren måste inse sambandet mellan å ena sidan tillgången på utbildad personal och å andra sidan lönenivå, anställningsvillkor och utvecklingsmöjligheter i arbetet. Lönebildning och anställningsvillkor hör av tradition inte till den politiska sfären utan är en fråga för arbetsmarknadens parter. Men när kommunerna är den dominerande arbetsgivaren blir frågan ändå politisk.

En väl fungerande, offentligt finansierad, äldreomsorg där heltider är det normala skulle betyda mycket för att rätta till obalansen mellan betalt och obetalt arbete för kvinnor. Effekten blir dubbel. De anställda inom äldreomsorgen erbjuds heltidsanställningar samtidigt som fler kvinnor kommer att orka arbeta heltid när anhörigomsorgen dras ner till rimliga proportioner. Kommunerna har visserligen börjat utveckla flexibla arbetstidsmodeller och skapat förutsättningar för en större andel heltidsanställningar, men ofrivillig deltid är fortfarande ett stort problem. En lag om rätt till heltid skulle kunna bryta den olyckliga låsningen som äldreomsorgen hamnat i där deltidsanställningar och vikariat betraktas som de normala anställningsformerna.

4 Offentligt eller privat och var ska pengarna tas?

Privatiseringen av förskolan

I den proposition (2008/09:115) om barnomsorgsavgift och allmän förskola även för treåringar som regeringen överlämnade till riksdagen i januari 2009 föreslås fri etablering inom barnomsorgen. Enligt förslaget blir kommunerna skyldiga att godkänna och ge bidrag till i princip all enskild barnomsorg som uppfyller de krav på säkerhet och kvalitet som ställs på motsvarande offentlig verksamhet. Detta gäller såväl enskilda förskolor som skolor med pedagogisk omsorg som till exempel kan innebära att en barnflicka eller släkting ser till barnen under några timmar på eftermiddagen. Kommunernas anslag till barnomsorgen ska fördelas mellan olika omsorgsgivare i enlighet med föräldrarnas val. Vi ser flera skäl till att oroa oss för innehållet i denna proposition.

11 Prop. 2005/06:115

Vad hände sedan?

För det första tvingas kommunerna använda resurser till verksamhet som varken har utbildad personal eller någon pedagogisk inriktning och utan krav på att läroplanen för förskolan ska följas.

För det andra är barnomsorg en tjänst som är svår att konkurrensutsätta eftersom det finns en informationsasymmetri mellan de som säljer och de som köper barnomsorg. De som säljer barnomsorg vet vilken kvalitet de erbjuder men de som köper har svårt att bedöma hur bra omsorgen är. Företag som erbjuder barnomsorg på marknaden tvingas därför konkurrera med andra medel än hög kvalitet. Företagare som ser mer till vinsten än till kvaliteten kan vinna marknadsandelar med smarta marknadsföringsknep.

För det tredje hotar barnomsorgspengen slå sönder den svenska barnomsorgsmodellen. I stället för god omsorg i en pedagogiskt stimulerande miljö under hela dagen går vi mot en uppdelning av barnomsorgen i pedagogisk verksamhet och ren tillsyn.

Privatiseringen av äldreomsorgen

År 2007 fick 11 procent av alla som beviljats kommunal hemtjänst den av privat företag. Äldreomsorgen finansieras dock till övervägande del av kommunalskatten. Inte heller påverkas biståndsbedömningen av om omsorgen bedrivs i kommunal eller privat regi.

Borgerliga politiker betraktar konkurrensutsättning som en central del av lösningen på äldreomsorgens problem. Två motiv för privatisering brukar föras fram. För det första att konkurrens ger de gamla möjlighet att välja mellan många olika äldreboenden eller hemtjänster. För det andra att konkurrens väntas leda till effektivare omsorg, genom bättre organisation och arbetsledning och nya metoder.

Efter regimskiftet 2006 fick kommunernas konkurrensutsättning nationellt stöd genom två nya lagar; om offentlig upphandling (LOU 2007) och valfrihetssystem (LOV 2008). Vid upphandling enligt LOU lämnar företagen in anbud på en viss verksamhet och kommunen väger pris mot kvalitet. Omsorgspong enligt LOV innebär fri etablering för företag som uppfyller fastställda krav. Omsorgsföretagen ska utöver den omsorg som beviljats av kommunens biståndshandläggare även kunna erbjuda tilläggstjänster. Sedan kontrakt tecknats med kommunen står det företaget fritt att försöka locka till sig kunder i konkurrens med andra privata företag och med kommunens egen äldreomsorg. Den gamla som blivit beviljad hemtjänst eller plats på ett äldreboende kan nu välja mellan de olika omsorgsgivare som står till buds. Kommunens anslag till äldreomsorgen kommer att fördelas mellan olika omsorgsgivare i enlighet med de gamlas val. De företag som erbjuder den bästa omsorgen förutsätts ha de bästa förutsättningarna att locka till sig dem som beviljats omsorg. Systemets förespråkare framhåller denna valfrihet som den stora fördelen. De hävdar också att omsorgspong har en fördel framför upphandling eftersom man minskar risken att priskonkurrensen slår tillbaka på kvalitet och arbetsvillkor. Vi ser dock klara risker med konkurrensutsättningen vilken form den än tar.

För det första kan valfriheten för de gamla bli en chimär. Den utgår från en idealiserad bild av välinformerade gamla som söker sig till den bästa hemtjänsten och det bästa äldreboendet och ratar de undermåliga. Men det är inte lätt att välja äldreomsorg. Kvalitet

syns inte omedelbart. I det avseendet liknar äldreomsorgen barnomsorgen. Företag kan dra ner på personal och öka sina vinstmarginaler utan att för den skull straffas med att de gamla väljer bort dem till förmån för de goda omsorgsgivarna. Auktorisering, myndighetskontroller och öppna jämförelser på nätet kan inte helt undanröja företagens informationsövertag. Omsorgspengen lämnar tyvärr utrymme även för oseriösa företag att berika sig på de äldres bekostnad.

För det andra kan de anställda komma att få betala ett högt pris för valfriheten. När en så arbetsintensiv verksamhet som äldreomsorg läggs ut på entreprenad eller upphandlas är det en uppenbar risk att konkurrensen mellan anbudsgivarna resulterar i en stark press neråt på löner och anställningsförhållanden. En granskning som Kommunals avdelning i Stockholm gjorde 2008 av hemtjänsten i två förortskommuner visade t ex att det inte är ovanligt att företag inom privat hemtjänst saknar kollektivavtal. Det finns också en risk att kompetensutvecklingen försummas i konkurrensen mellan företagen. Om verksamheten delas upp på många konkurrerande privata aktörer blir det dessutom betydligt svårare att få igenom breda kompetenssatsningar.

För det tredje finns en klar risk att de förväntade effektivitetsvinsterna överskattas och behovet av ökade anslag till äldreomsorgen underskattas. Den fria etableringen splittrar dessutom kommunens resurser vilket tenderar att öka kostnaderna för äldreomsorgen. Den äldreomsorg som ska finansieras med skattemedel riskerar att bli så snålt tilltagen att det i slutändan inte blir mycket kvar att välja. De som har råd köper tilläggstjänster. De som inte har råd anlitar sina anhöriga. De som varken har det ena eller det andra far illa. Resultatet blir ökade skillnader i omsorgens kvalitet och mer obetald anhörigomsorg.

Omsorgens finansiering

Vi står inför ett vägskäl. Vi måste bestämma oss om vi vill hålla fast vid vår höga ambition om offentligt finansierad förskola, fritids och äldreomsorg av hög kvalitet och tillgänglig för alla. Där tillgängligheten är så god och kvaliteten så hög att det varken uppstår något behov att köpa tilläggstjänster eller något tryck på kvinnor att avstå från att arbeta heltid.

Kvalitet kostar. Behoven av upprustning inom barnomsorg och äldreomsorg är så stora att vi nog inte kan räkna med att besparingar inom andra delar av den offentliga sektorn räcker till för att finansiera den nödvändiga upprustningen. Om vi ser till hela ekonomin kommer valet därför troligen att stå mellan hur stor del av en framtida ökning av nationalinkomsten (BNI) som vi vill avsätta till välfärdstjänsterna, d v s till den offentliga konsumtionen, och hur mycket som ska gå till privat konsumtion. Om vi vill ha mindre barngrupper i förskola och på fritids, barnomsorg på natten och fler äldreboenden kan vi tvingas betala detta genom att avstå från en del av den framtida ökningen av den privata konsumtionen. Uppoffringen innebär att den privata konsumtionen inte kan tillåtas öka lika snabbt som nationalinkomsten. Den offentliga konsumtionens andel kommer därmed att bli högre än den är idag. Detta innebär i sin tur att vi driver in en större kil mellan inkomsten före och efter skatt. Denna ökning av skattekiln kan komma att påverka arbetsutbudet negativt. Mot denna möjliga minskning av arbetsutbudet står dock den ökning av kvinnors arbetsutbud som bör bli en följd av en reformerad föräldraförsäkring och bättre förutsättningar för kvinnor att arbeta heltid samt en ändrad familjenorm i riktning mot tvåförsörjarfamiljen.

Vi lever i ett kunskapssamhälle där nästan alla jobb kräver utbildning. Eftersom utbildning är samhällsekonomiskt lönsamt finansieras den till stor del av samhället. Det är en god investering så länge utbildningen kommer till användning, men när vi som idag – med hjälp av föräldraförsäkringen – bidrar till mammors långa frånvaro från arbetsmarknaden tar vi inte vara på samhällets resurser. Kunskaper som inte används försvinner. Det är t.ex. inte ovanligt att sjuksköterskor efter några års föräldraledighet tvingas att välja ett jobb som inte motsvarar deras kvalifikationer. Vi är övertygade om att det även inom andra yrken finns kvinnor som tvingas söka sig till enklare arbetsuppgifter efter ett långt arbetsuppehåll. Detta får självklart konsekvenser för samhället. Alltför lång föräldraledighet för den ena parten kan därför bli mycket kostsam för samhället.

Ett jämnare uttag av föräldradagar skulle förbättra produktiviteten och leda till ökad total produktion och högre totala inkomster för ekonomin som helhet. Skatteunderlaget skulle öka och finansieringen av den gemensamma sektorn underlättas.

Förutom det långsiktiga finansieringsproblemet finns det ett konjunkturbetingat problem. Vi skulle behöva ändra reglerna för kommunernas finansiella sparande så att sparandet tillåts variera över konjunkturcykeln; ett underskott under en lågkonjunktur ska kunna uppvägas av ett överskott under en högkonjunktur. Därmed skulle man förhindra att kommunerna skär ner barnomsorgen och äldreomsorgen under lågkonjunkturer.

Källor

Lindgren, Anne-Marie (2009) "Ta tillbaka demokratin! En genomgång av effekterna av privatiseringar inom tre sektorer" Arbetarrörelsens Tankesmedja, rapport nr 8/2008 uppdaterad i januari 2009

Löfgren, Anna-Kirsti & Mats Larsson (2008) Inkomstfördelningsrapport, En ny låginkomstutredning, Delrapport 1, Arbetarrörelsens Ekonomiska Råd

Nelander, Sven och Ingela Goding, (2005) "Anställningsformer och arbetstider 2005 Ett faktamaterial om välfärdsutvecklingen" Rapport nr 64 Löne- och välfärdsenheten, LO [http://lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/6F04593B3E6ED0C5C12570A5002A8863/\\$file/Anstallningsformer05.pdf](http://lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/6F04593B3E6ED0C5C12570A5002A8863/$file/Anstallningsformer05.pdf)

Nilsson, K (2008). "Jämställdhet, barnafödande och separationer" Grönlund, A & Halleröd, B (Red.) Jämställdhetens pris (pp. 83-109): Boréa Bokförlag

Nyberg, Lena (2009) "Barnfattigdom eller rätten till en bra uppväxt", Anförande vid S-kvinnors nätverksträff 2009-11-20

Regeringens proposition 2008/09:115 Barnomsorgsavgift och allmän förskola även för treåringar.

Regeringens prop. 2005/06:115 Nationell utvecklingsplan för vård och omsorg om äldre.

Rädda Barnen (2008), Barnfattigdomen i Sverige, Årsrapport 2008, Sammanfattning av Salonen, Tapio (2008) Barns ekonomiska utsatthet i Sverige.

Skolverket, aktuella rapporter och lägesbedömningar finns på www.skolverket.se

I Kvinnors livsvillkor refereras till

Barns omsorg 2005, omsorgsformer för barn 1-12 år. Resultat av Skolverkets föräldraenkät, Rapport 307, 2007, Skolverket

Skolverkets lägesbedömning 2008. Förskolor, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning. Rapport 324, 2008.

Socialdemokraterna (2008-03-03) "Investera i erfarenhet, socialdemokratisk äldrepolitik", http://www.socialdemokraterna.se/upload/Rapporter/2008/final/Investera%20i%20erfarenhet_plattform_final.pdf

Socialstyrelsen, aktuella rapporter finns på www.socialstyrelsen.se

I Kvinnors livsvillkor refereras till

Socialstyrelsens lägesrapport 2007. Äldreomsorg

Socialstyrelsens lägesrapport 2008. Insatser och stöd till personer med funktionsnedsättning

SOU 2005:66 "Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål."

Statistiska Centralbyrån (SCB) statistik finns på www.scb.se

I Kvinnors livsvillkor refereras till

"Arbetskraftsundersökningen", Årsmedeltal, 2009 Grundtabeller

http://www.scb.se/statistik/_publikationer/AM0401_2009A01x_TI_AM102TI1001.pdf

"På tal om kvinnor och män" (2008)

Szebehely, Marta och Petra Ulmanen (2008) "Vård av anhöriga – ett högt pris" Valfärd nr 2, SCB

Szebehely, Marta (2005) "Anhörigas betalda och obetalda äldreomsorgsinsatser", Forskarrapporter till jämställdhetspolitiska utredningen, SOU 2005:6